

en betydelig rolle (se s. 76). Men de forklaringer, forf. selv slår til lyd for i en række tilfælde, er – hvad man så i øvrigt måtte mene om dem – fuldt så præget af »teoretiske spekulationer«. Dette fremgår da også klart af ordvalget, ligesom Noack prisværdigt gentagne gange gør opmærksom på, at der er tale om antagelser og hypoteser. Teoretiske spekulationer er med andre ord ikke forbeholdt dem, der lægger vægt på ideologien som forklaringsfaktor. De er nødvendige led i *alle* forklaringer. Der er ikke tale om nogen blot nogenlunde jævn behandling af den stalinistiske revolutions mange sider; det er den økonomiske politik, der får broderparten, mens især kulturpolitikken i videste forstand behandles meget stedmoderligt. Selv om forf. har valgt at lade fremstillingen begynde i 1920'erne – hvilket i sig selv kan være diskutabelt – burde han have redegjort for de oprindelige bolsjevikiske forestillinger for herved at sætte den faktiske udvikling i relief. Den gentagne afvisning af at tillægge Stalins psykiske konstitution nogen afgørende betydning for den stedfundne udvikling, ledsaget af en hyppig understregning af netop personen Stalins og hans virkelighedsforvrængnings enorme indflydelse virker ikke ganske overbevisende. Var han virkelig ikke »så ualmindelig en politikertype« (s. 354)?!

Det er prisværdigt, at forf. så roligt og nøgternt fremstiller de mange komplicerede begivenheder og ikke forfalder til det golde etikettesætteri, som især så mange marxister mener kan erstatte en egentlig beskrivelse og analyse. Bagsiden ved denne neddæmpede analyse er, at man ikke får en fornemmelse af de ofte helt utrolige tilstande, der beherskede så mange sider af Sovjetunionen under stalinismen. Sommetider føler man sig næsten hensat til en nationaløkonomisk diskussionsklub i stedet for den lidenskabelige debat, der fandt sted forud for Stalins revolution fra oven. At sammenligne McCarthyismen i USA med Stalins massehysteri og blodbad er helt urimeligt.

Sluttelig må man spørge, hvem bogen egentlig henvender sig til? Den er alt for avanceret til den almindelige, forudsætningsløse læser. Men for at opfylde kravene til en introduktion for folk, der kunne tænke sig selv at gå videre med problemerne, burde fremstillingen have været forsynet med henvisninger til den relevante litteratur for de enkelte afsnit. Den kommenterede litteraturliste kan ikke erstatte dette behov. I det hele taget kunne bogen nemt være gjort langt mere forbrugervenlig. Der savnes illustrationer, kort, tabeller mv., og selve den grafiske opsætning kunne også godt have været gjort lidt mere indbydende og overskuelig. Sådanne mangler kunne måske rettes ved et nyt oplag.

Afslutningsvis vil jeg dog endnu engang understrege de mange fremragende kvaliteter i denne ofte overlegne beherskelse af et meget kompliceret og omstridt emne.

Bent Jensen

Jean Elleinstein: Histoire du phénomène stalinien. Paris, Bernard Grasset, 1975. 248 s.

Forfatteren er en kendt fransk kommunistisk intellektuel, medlem af det franske kommunistiske partis ledelse, men samtidig professionel historiker. I de senere år har han markeret sig som en varm tilhænger af eurokommunismen, og hans aktiviteter som politiker og historiker har ikke altid bekommet partiledelsen lige vel. Hans bog om 'Stalin-fænomenet' har da også først og fremmest interesse som udtryk for det selvopgør, der i de senere år har fundet sted i den kommunistiske bevægelse i Frankrig, herunder en revision af nogle af de efterhånden mest uholdbare positioner vedrørende Sovjetunionens fortid. Hvad angår det politisk-sociale system i Sovjetunionen fra midten af 1930'erne til midten af 1950'erne, som har fået betegnelsen stalinismen, har forf. intet nyt at fortælle.

Elleinstein erklærer, at hans hensigt især har været at *forklare* Stalin-fænomenet (et udtryk han foretrækker frem for stalinismen) og at *forstå* dets årsager og dybereliggende

natur. Han vil oven i købet give en *marxistisk* forklaring, uden at han dog nærmere fortæller, hvad han forstår herved. Han vender sig imod forklaringer, der vil reducere Stalin-fænomenet til Stalins personlighed og forklare det ud fra denne. Men på den anden side fremhæver forf., at fænomenet er forbundet med personen Stalin, en opfattelse der vist ikke vil forbløffe nogen. Men hvori består da Elleinsteins »marxistiske« forklaring?

At beskæftige sig med Stalin-fænomenets årsager medfører ifølge forf. et tragisk dilemma: enten var det et tilfældigt produkt af kommunismen, eller også var det en uundgåelig konsekvens. Dette dilemma præger da også forf.s fremstilling, og gør undertiden denne så tvetydig, at man må spørge, hvad meningen egentlig er. Om Stalins etablering af sit personlige diktatur og om de uhørte forbrydelser, der ledsagede denne proces, skriver forf. således: »Dette var nødvendigt . . . og svarede til en virkelighed, som det måske er vanskeligt at indse eller indrømme: i virkeligheden udviklede han (= Stalin) socialismen, selvom han gik despotisk frem. Man kan altid mene, at det var muligt og nødvendigt at handle anderledes, men desværre er dette for historikeren et rent moralsk spørgsmål, fordi det skete således, og ikke på en anden måde, og det er historiens væsen, at den følger en kurs, som utvivlsomt er mærkelig, men som man intet kan ændre ved fra det øjeblik, den er blevet historie. At sige dette er på ingen måde ensbetydende med at billige Stalin-fænomenet . . ., men det er den dialektiske forbindelse mellem de forskellige aspekter ved Stalin-fænomenet, som det drejer sig om at fatte« (s. 116).

Oversat til klart sprog betyder det, at stalinismen skyldtes de særlige *russiske* betingelser og ikke 'socialismen' i sig selv, men at i øvrigt selv den stalinistiske variant var positiv, fordi den dog trods alt var udtryk for en slags socialisme. Man skal bare bruge »dialektikken«!

Hvis man interesserer sig for den slags overvejelser, er der en del at hente hos Elleinstein. Hvis man søger oplysning om, hvad stalinismen var, og hvordan den blev etableret, er der som sagt intet nyt. Det er karakteristisk, at forf. så at sige udelukkende bygger på den klassiske, vestlige sovjetologiske litteratur suppleret med bl. a. Solsjenitsyn og Medvedev. Betragtet som led i en kommunistisk historiografisk tradition er Elleinsteins bog derfor bemærkelsesværdig. Man savner en litteratur- og kildefortegnelse samt et person- og sagindeks.

Bent Jensen

Hubert Schneider: Das sowjetische Aussenhandelsmonopol 1920–1925. Abhandlungen des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Band XXVIII. Köln, Verlag Wissenschaft und Politik, 1973. 216 s.

Schneiders undersøgelse indgår i en skriftrække, der i de senere år har bragt mange fornemme bidrag til tidlig sovjetisk historie, bidrag der har udmærket sig ved stor selvstændighed og kritisk holdning til såvel vestlig som sovjetisk historieskrivnings konventionelle visdom. Den foreliggende afhandling vil ikke blot snævert beskrive de mere normative sider ved det sovjetiske udenrigshandelsmonopols udvikling i årene 1920–1925, men har et videregående sigte: at bidrage til belysningen af den socialøkonomiske forandring af et tilbagestående agrarland til et industrisamfund. Ved at undersøge de problemer, udenrigshandelen frembød for det nye regime i Rusland, har forf. samtidigt villet beskrive de bolsjevikiske ledes diskussion om »socialismens opbygning«.

Der indgår intet utrykt sovjetisk kildemateriale i undersøgelsen; det har sandsynligvis været umuligt at få adgang til noget sådant, men forf. oplyser ikke noget herom. Derimod har han benyttet trykt sovjetisk materiale i form af parti- og sovjetkongresprotokoller, lovsamlinger, den officielle parti- og regeringspresse, de officielle publikationer